

Periférikus térségek lehatárolása – módszertani dilemmák és lehetőségek

Pénzes János, PhD
egyetemi adjunktus – DE TTK

Benedek Viktória
PhD-hallgató – DE TTK

„Áramlások a térgazdaságban”
az MRTT XVI. vándorgyűlése
Kecskemét
2018. október 18-19.

MAGYAR REGIONÁLIS
TUDOMÁNYI TÁRSASÁG

A területi elmaradottság megközelítése

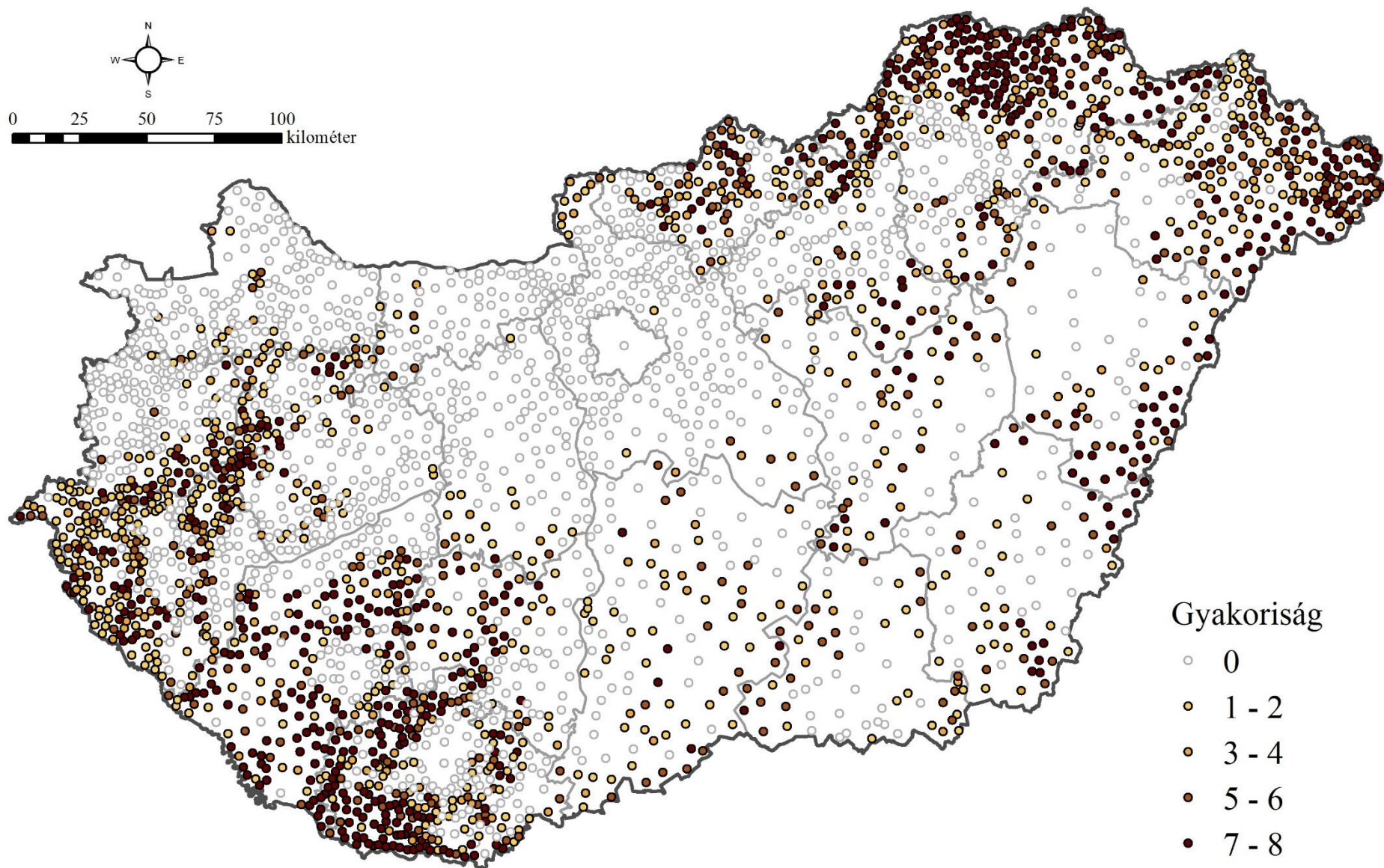
- *A centrum-periféria dichotóm fogalompár relatívnak tekinthető (NEMES NAGY J. 1996) – ebből fakad az a sajátosság, hogy nincsen egyértelmű definíciója és kifejezése a fejlettségnek és az elmaradottságnak;*
- *Az elmaradottság többdimenziós jelenség, egyetlen mutatószámmal csak erős korlátok között fejezhető ki;*
- *Dinamikus rendszerről van szó, mely idővel nem csak területileg strukturálódik át, hanem minőségében is átalakul, részben társadalmi értékrend mentén;*
- *Az elmaradottságot kifejező mutatószámok is átalakul(hat)nak:*
 - *egy része elveszti egyenlőtlenségeket hordozó tartalmát;*
 - *egy része stabilan fejezi ki a fejlettség-elmaradottság kettősségét;*
 - *egy részük pedig újonnan jelenik meg (JAKOBI Á. 2004).*

Az alapprobléma

A komplex térségi elmaradottság mérésénél vizsgált tényezők,
az alkalmazás gyakorisága szerint, 1993-2014

Típus	Mutató	
<i>Folyamatosan vizsgált tényezők</i>	– vándorlás – korszerkezet – urbanitás, településszerkezet – munkanélküliség	– jövedelmi viszonyok – gépkocsi ellátottság – lakásépítés üteme – telefonellátottság
<i>Időnként mellőzött tényezők</i>	– iskolázottság – foglalkoztatási szerkezet – vállalkozássűrűség – turizmus (forgalom) – gázellátottság	– csatornázottság – kutatás-fejlesztés – kereskedelem – ivóvíz-ellátottság
<i>Újonnan bekerülő tényezők</i>	– halálozás – születéskor várh. élettart. – szociális támogatások – helyi adók – hulladékgyűjtés	– elérhetőség – kábeltelevízió ellátottság – internet-ellátottság – ingatlanárak – lakásminőség
<i>Idővel elhagyott tényezők</i>	– mezőgazdasági adottságok	

A társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból elmaradott települések a lehatárolásba kerülés alkalmai alapján 1991 és 2015 között, darab

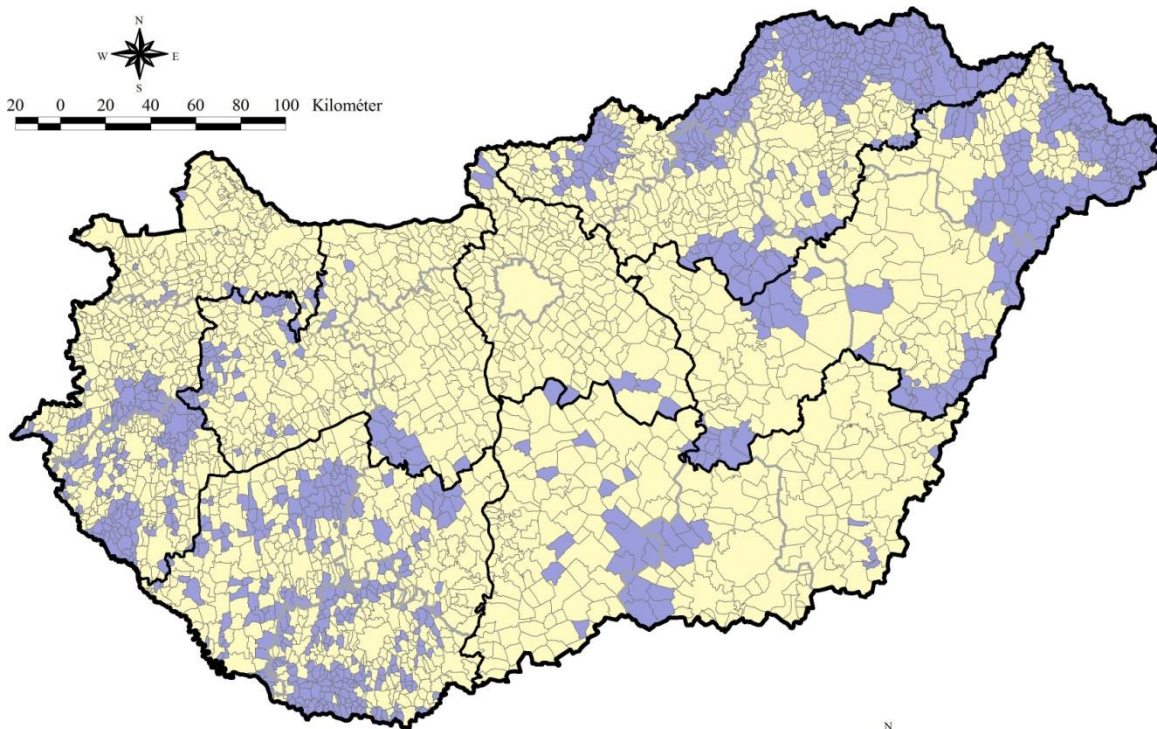
(forrás: saját szerkesztés a hivatkozott jogszabályok alapján)

Az alapprobléma

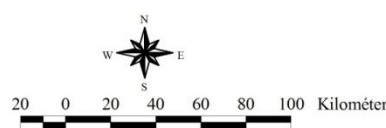
A társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból elmaradott települések száma és népessége Magyarországon

Év	Az ország elmaradott településeinek	
	száma (db)	népessége (fő)
1991	961	771.000
1993	1085	981.000
1996	1050	887.000
1997	1081	751.000
1999	1051	762.000
2003	1092	832.000
2006	1050	931.000
2015	1053	880.000

(forrás: saját szerkesztés a hivatkozott jogszabályok alapján)

A társadalmi-gazdasági és
infrastrukturális szempontból
elmaradott települések 1993-ban

A társadalmi-gazdasági és
infrastrukturális szempontból
elmaradott települések 2006-ban

Forrás: saját szerkesztés a
hivatkozott jogszabályok alapján

A mutatókkal kapcsolatos elvárások

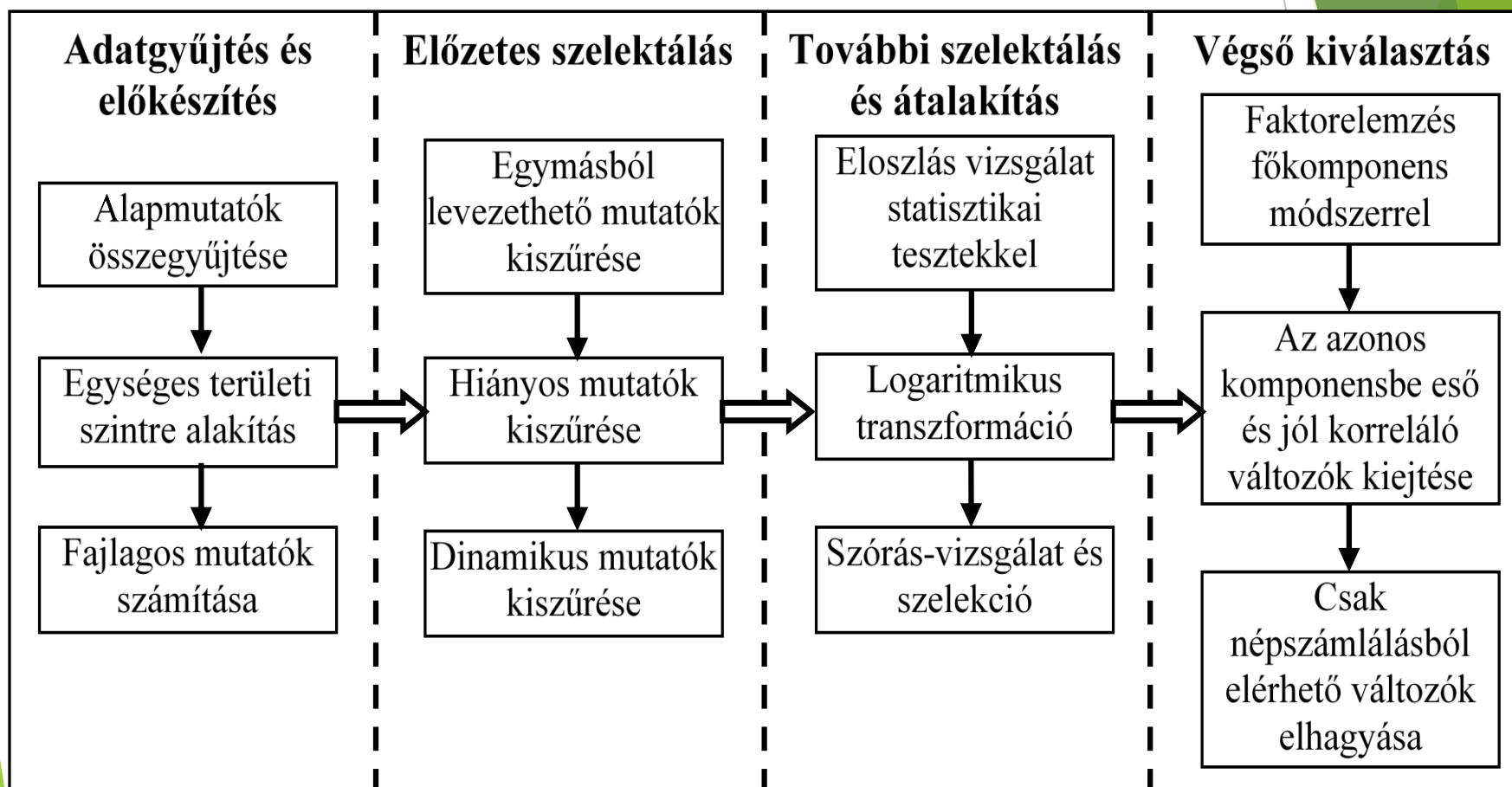
- a felhasznált indikátorok *fejezzék ki a társadalmi-gazdasági egyenlőtlenségeket* és lehetőség szerint korlátozott legyen a számuk;
- *minél kevesebb népszámlálási adatot* tartalmazzon a mutatókészlet;
- az indikátorokkal szemben az is elvárás, hogy *statisztikai módszertani szempontból megfelelőek legyenek*, és előállításuk ne igényeljen nagymértékű erőfeszítéseket és költségeket;
- *jelenjenek meg benne a területfejlesztés célkitűzései*, egyes indikátorok reflektáljanak a tervezett szakpolitikai intézkedésekre;
- a *térségek és a települések lehatárolásának eljárása* és mutatói *lehetőleg azonosak legyenek* – de erre ellenérv is megfogalmazódott;
- a kedvezményezettség megállapítása során nem az évenkénti ismételt számítás, hanem *a több évre szóló kiszámítható lehatárolás a fontos*, emiatt statikus és dinamikus mutatók együttes alkalmazása indokolt – bár módszertanilag dilemmák vetődhetnek fel (VÁTI 2008).

A lehatárolás során megjelenő dilemmák

- *Területi dimenzió kérdésköre* – milyen területi szinten készüljön?
- *Az idő dimenzió kérdésköre* – pl. statikus-dinamikus mutatók?
- A hátrányos helyzetet kifejező, a számításba *kerülő indikátorok körének kiválasztása*;
- Több indikátor esetén alkalmazandó *dimenzióatlanító eljárás kiválasztásának kérdése*;
- A *küszöbértékek* kijelölésének dilemmája.

A területi fejlettségi index kialakítása

136 társadalmi-gazdasági-infrastrukturális mutató alapján:

A területi fejlettségi index kialakítása

2011-12-es települési részletezettségű adatok alapján a következő indikátorok kerültek kiválasztásra:

1. *az idős népesség eltartottsági rátája (az idős népesség (65–x éves) a 15–64 éves népesség százalékában), %;*
2. *a rendszeres gyermekvédelmi támogatásban részesítettek aránya, a 0–24 éves népességből, %;*
3. *a száz 60 éves és idősebb lakosra jutó légzőrendszer betegségeiben szenvedő betegek száma, fő;*
4. *a száz lakásra jutó lakos, fő;*
5. *a személyi jövedelemadó-alapot képező jövedelem egy állandó lakosra jutó értéke, Ft/fő;*
6. *a megelőző 10 év során épített lakások aránya a lakásállományon belül, %;*
7. *az átlagos lakásár, millió forint/ingatlan.*

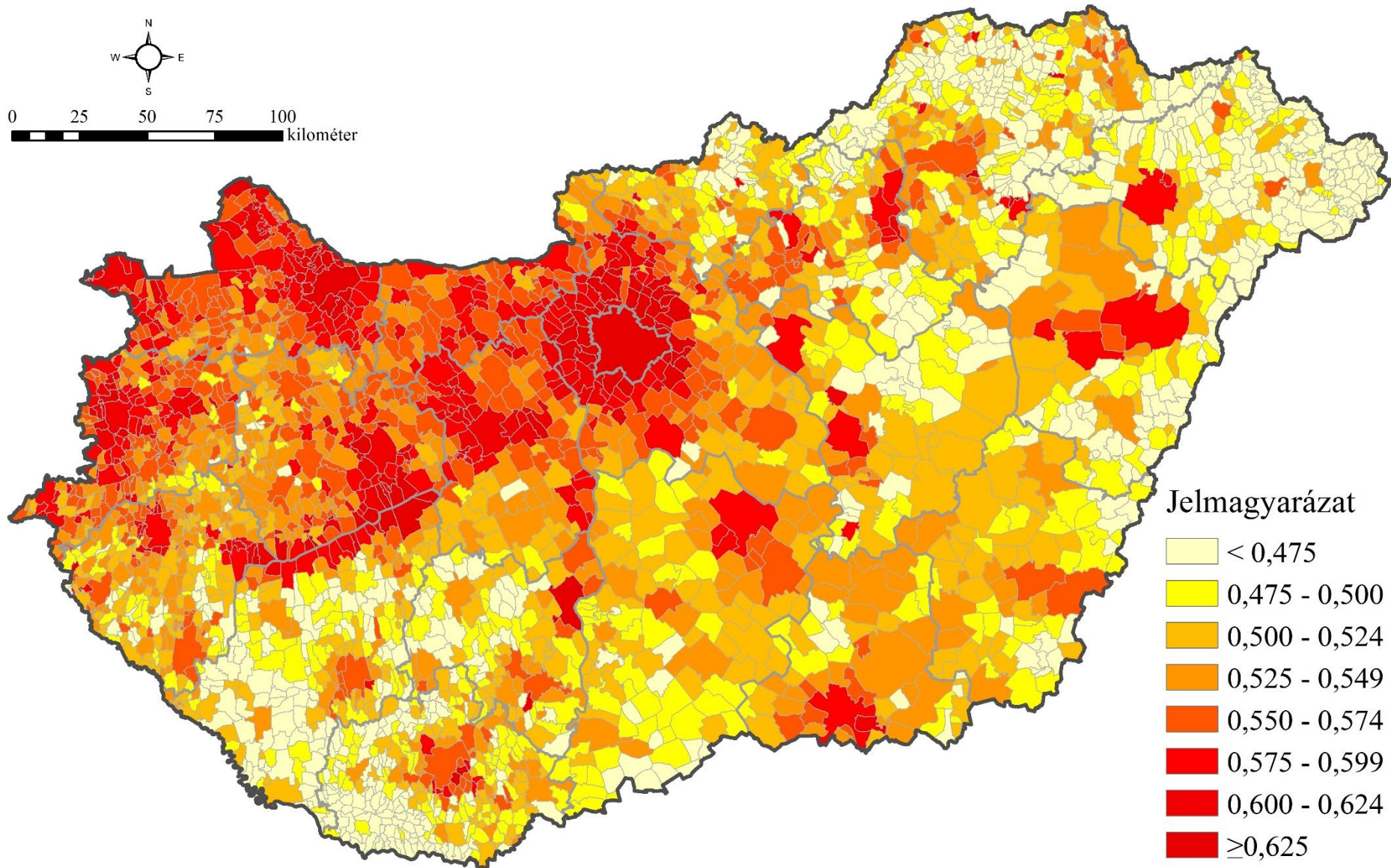
A területi fejlettségi index kialakítása

A következő dimenziótlanító eljárások tesztelésére került sor:

1. rangsorolás;
2. pontozáson alapuló módszer;
3. maximumra vetítésen alapuló módszer;
4. normalizálás;
5. standardizálás;
6. faktoranalízis;
7. diszkriminancia-analízis;
8. klaszteranalízis.

A területi fejlettségi index kialakítása

Magyarország térszerkezete a „területi fejlettségi index” alapján normalizálással, 2016

Forrás: saját szerkesztés a KSH és a TeIR adatai alapján

A területi fejlettségi index komparatív vizsgálata

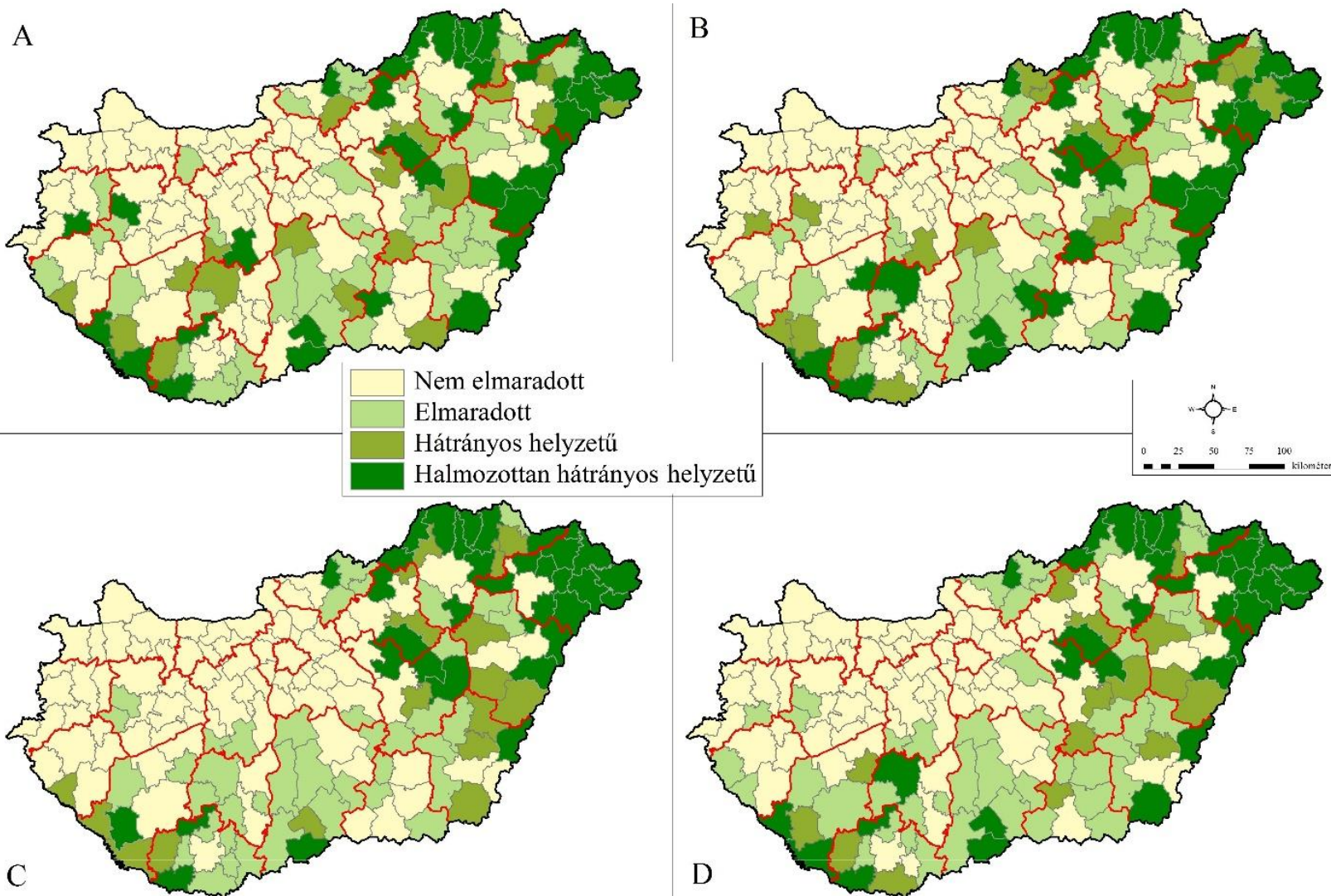
Különböző területi fejlettségi mutatók statisztikai kapcsolata

	Területi deprivációs index, 2011	Objektív jólléti index, 2011	KSH kompozit indikátora, 2013	Területi fejlettségi index, 2016
Területi deprivációs index, 2011	1,000	0,860	0,859	0,847
Objektív jólléti index, 2011	0,860	1,000	0,895	0,820
KSH kompozit indikátora, 2013	0,859	0,895	1,000	0,831
Területi fejlettségi index, 2016	0,847	0,820	0,831	1,000

Forrás: az MTA KRTK RKI, a KSH és a TeIR adatai; KOVÁCS K. 2010;
NAGY, G.–KOÓS, B. 2014; KOÓS B. 2015; 105/2015 (IV.23.) korm.rend.
alapján számítva

A területi fejlettségi index komparatív vizsgálata

A kormányrendelet komplex mutatója (A), valamint a TFI számítás járási szinten (C), valamint a kormányrendelet komplex mutatója (B) és a TFI (D) települési szintű értékeinek járásokra aggregált eredményei

Forrás:
290/2014.
(XI. 26.)
Korm. rend.

Magyarország 1910-es fejlettségi térszerkezetének vizsgálati lehetőségei

A területi fejlettségi index számításának alkalmazása:

- mintegy 200 (1908-10-ből főként népszámlálási) alapmutatóból fajlagos mutatók előállítása – közel 50 mutató;
- normalitásvizsgálat – Kolmogorov-Smirnov teszttel;
- 18 mutató teljesítette a feltételt, ezekre vonatkozóan korrelációs vizsgálat, főkomponens elemzés – 5 főkomponens jött létre;
- KMO-Bartlett teszt elvégzése (minél magasabb KMO-érték megtalálása), ezek alapján hat változó alkalmazása tűnt a legjobbnak:
 - csecsemőhalálozás átlaga 1901-1910 között a teljes halálozás arányában, % (CSECSEMO)
 - 100 keresőre jutó eltartott száma 1910-ben, fő (KER_ELT)
 - ipari keresők részesedése a keresők közül 1910-ben, % (IPAR_RATA)
 - egy lakosra jutó tiszta települési kataszteri jövedelem 1910-ben, korona (LAKOS_JOV)
 - egy lakosra jutó települési bevétel (kiegészítve az 1896-os adatokkal néhány tjv. esetén) 1908-ban, korona (BEVETEL_FO)
 - egy lakosra jutó állami teher 1909-ben, korona (ADO_FO)

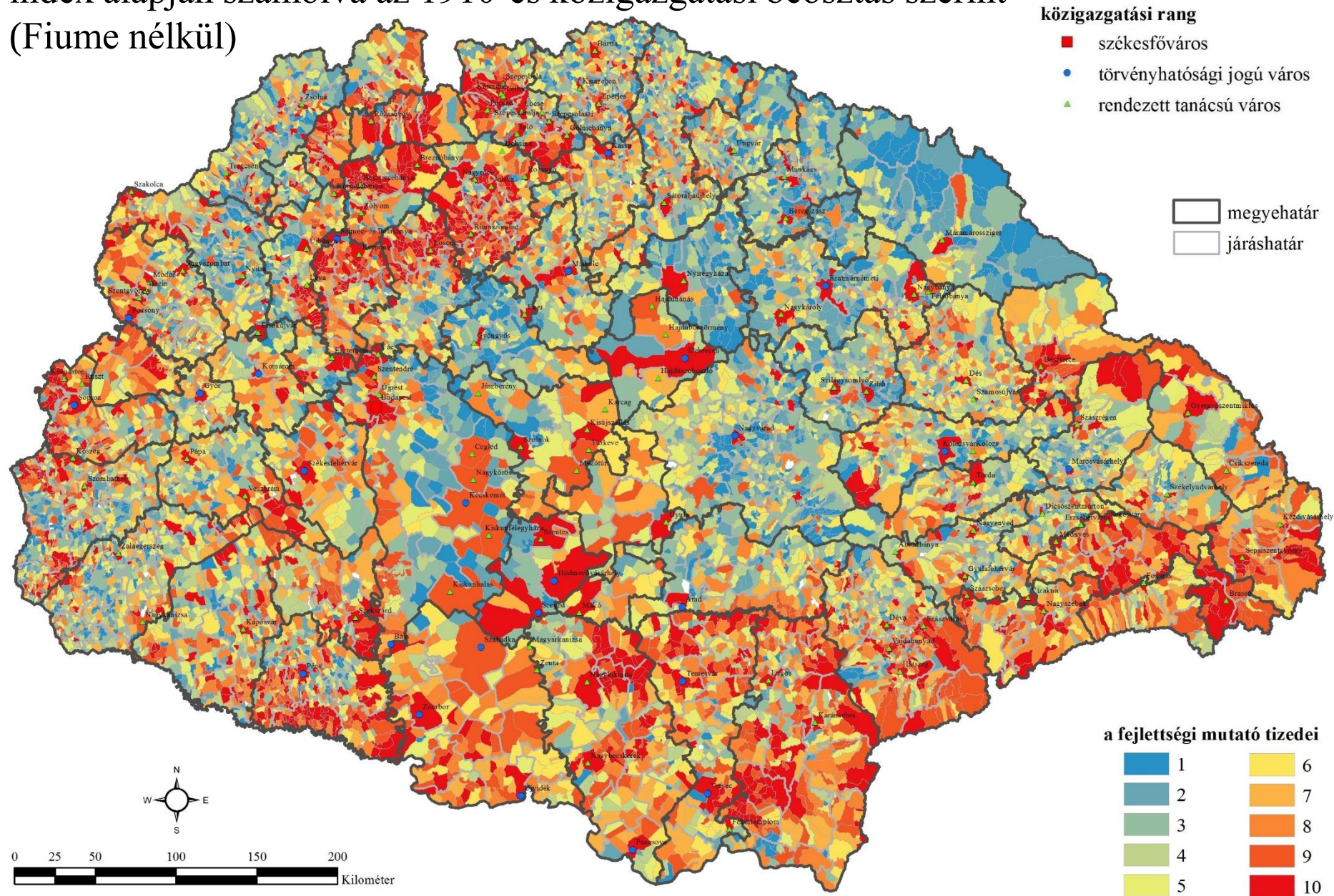
A KMO-Bartlett teszt
0,638-as értéket produkált

Magyarország 1910-es fejlettségi térszerkezetének vizsgálati lehetőségei

A területi fejlettségi index számításának alkalmazása:

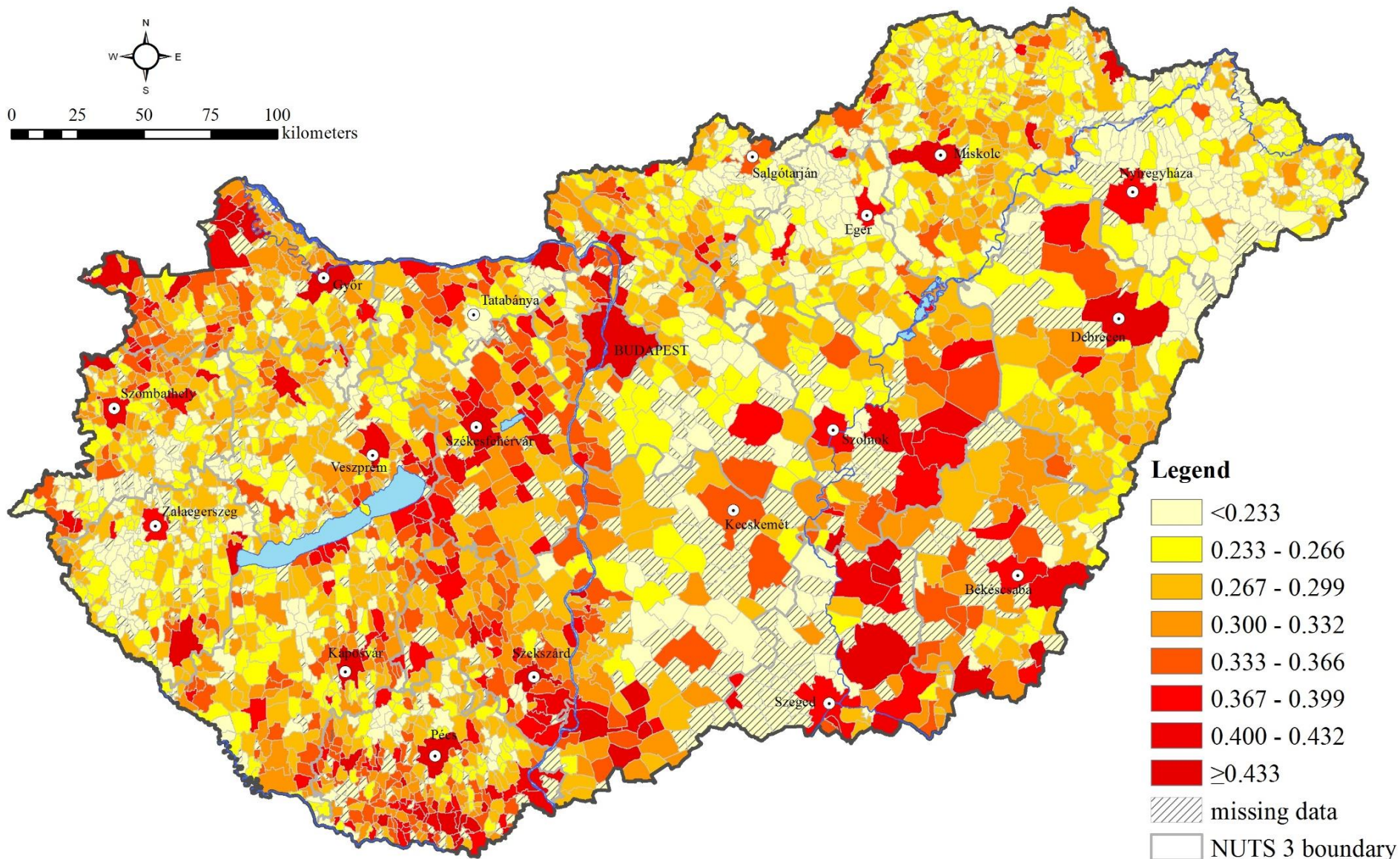
- normalizálás módszere a dimenziótlanító eljárás kapcsán;
- ugyanakkor emiatt szükség volt a szélsőértékek korrekciójára – az adatsor 1%-a, illetve 1‰;
- mutatók egy irányba fordítása (csecsemőhalandóság, eltartottak aránya esetében);
- a korrigált mutatók átlagolása;
- felső és alsó három tized elkülönítése – centrum-periféria kettősség vizsgálatára.

Magyarország településeinek fejlettsége tizedekbe rendezve a **területi fejlettségi** index alapján számolva az 1910-es közigazgatási beosztás szerint (Fiume nélkül)

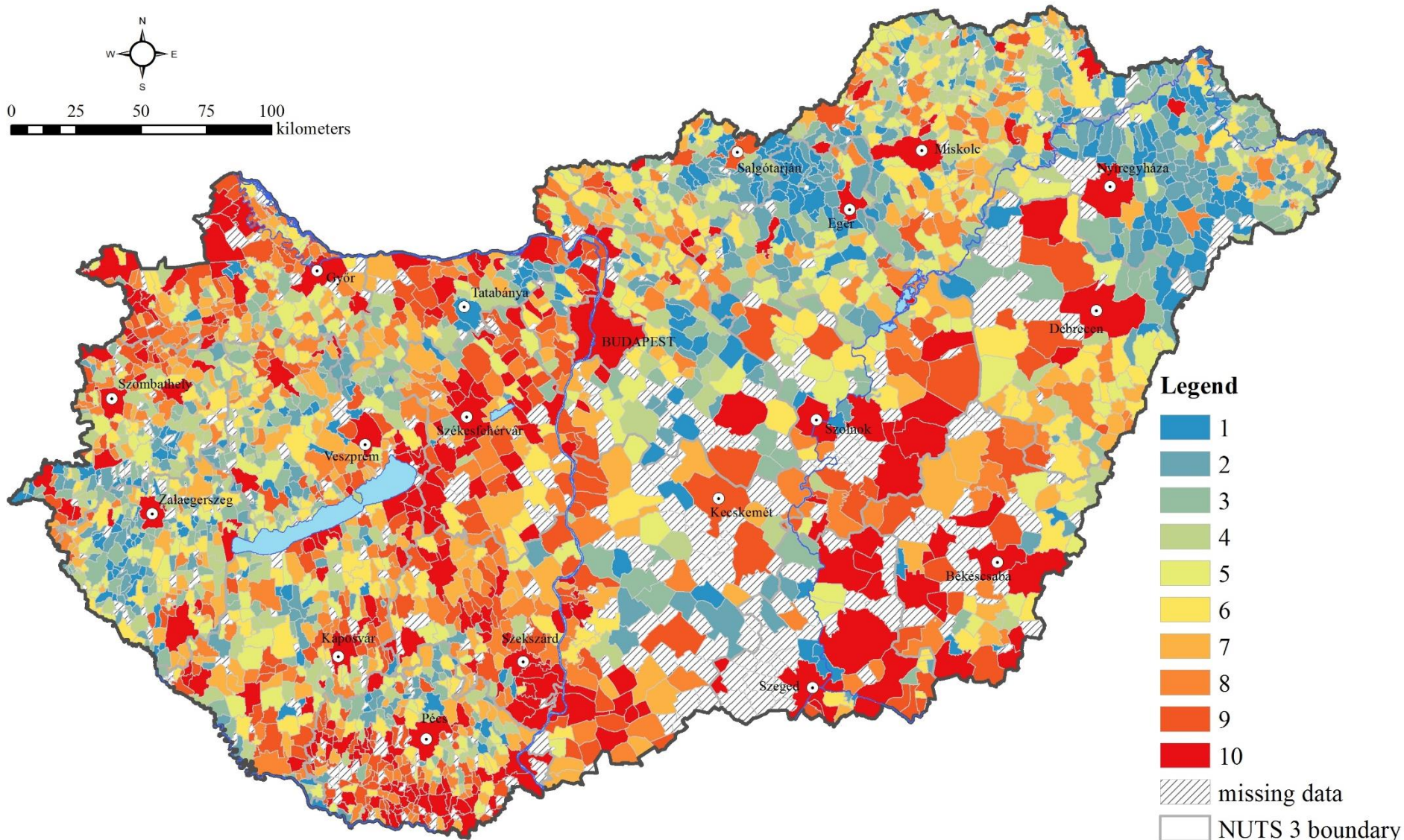

Forrás: saját szerkesztés az OMKSH adatai alapján

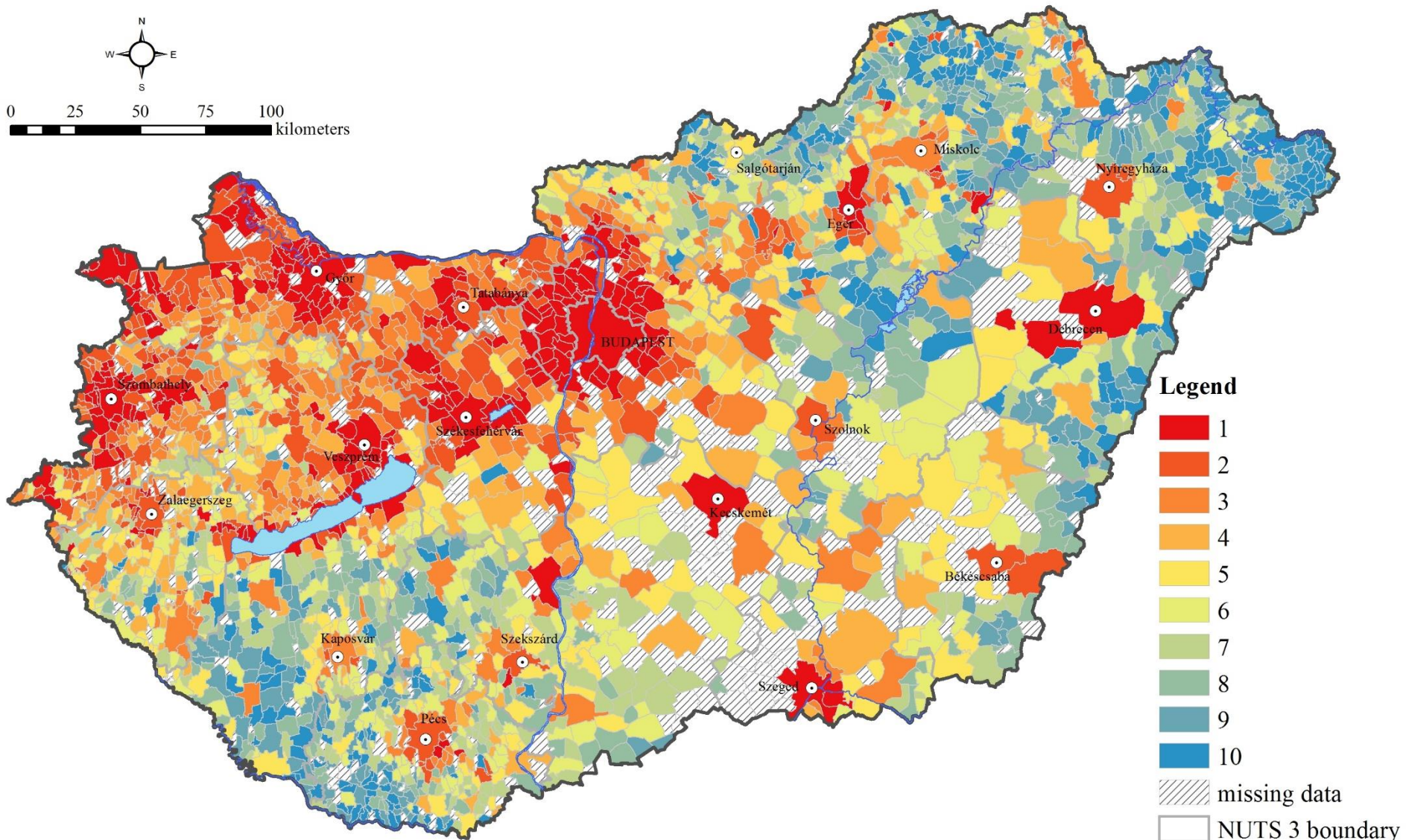
A területi fejlettségi index értékei 1910-es adatokra számítva

A területi fejlettségi index fejlettségi decilisei 1910-ben

A területi fejlettségi index fejlettségi decilisei 2016-ban

Forrás: saját szerkesztés a TeIR és a KSH-NAV adatai alapján

Konklúziók

- *A periférikusság relatív fogalma* miatt nincs egyetlen és mindenki által elfogadott módszer a hátrányos helyzetű térségek lehatárolására;
- *A leginkább kritikus pontok* a területiség, az idő dimenzió, az indikátorok kiválasztása, a dimenziótlanító eljárás(ok) alkalmazása és a küszöbértékek meghúzása kapcsán merülnek fel;
- A 136 összegyűjtött társadalmi-gazdasági indikátorból szisztematikus szűkítéssel 7 változó került kijelölésre, amelyek a *normalizálás és a maximumra vetítés* alapján tűnnek a leginkább összevonhatónak;
- A területi fejlettségi index (TFI) súlyozott aggregálással alkalmas lehet térségi mutatók előállítására, valamint a metódus adaptálható egyéb fejlettségi vizsgálatokra – így történeti adatbázisokra – is;
- A különböző módszertannal készült *lehatárolások eredményei* – elsősorban a *hazai térszerkezet „megmerevedése”* miatt – jelentős mértékben *átfedésben vannak egymással*.

Köszönjük a figyelmet!

Felhasznált irodalom:

- Jakobi Á. 2004: Az információs társadalom területi egyenlőtlenségeinek tartama és értelmezési lehetőségei. – In: II. Magyar Földrajzi Konferencia, Szeged. CD kiadvány 15 p.
- Koós B. 2015: A szegénység és depriváció a magyar településállományban az ezredfordulót követően – avagy kísérlet a települési deprivációs index létrehozására. – Tér és Társadalom, 29 (1) pp. 53-68.
- Kovács K. 2010: Területi-társadalmi egyenlőtlenségek a rendszerváltozás utáni Magyarországon. – In: Párbeszéd és együttműködés. Területfejlesztési Szabadegyetem 2006–2010. (szerk. Fábián A.), Nyugat-Magyarországi Egyetem Kiadó, Sopron. pp. 15-32.
- Nagy A. 2012: A fejlettség, elmaradottság mérése a magyar területfejlesztési politikában. Doktori értekezés, ELTE TTK, Bp. 150 p.
- Nagy, G. - Koós, B. 2014: First results in modelling objective well-being in Hungary at lower territorial level. Regional Statistics, 4 (2) pp. 71-86
- Nemes Nagy J. 1996: Centrumok és perifériák a piacgazdasági átmenetben. Földrajzi Közlemények, 1. pp. 31-48.
- Pénzes J. 2015: A kedvezményezett térségek lehatárolásának aktuális kérdései. Területi Statisztika, 55., 3. pp. 206-232.
- VÁTI 2008: A kistérségek komplex fejlettségi mutatóinak módszertani összehasonlítása és alkalmazhatóságuk vizsgálata. – VÁTI Kht. Területi Tervezési és Értékelési Iroda Területi Elemzési és Értékelési Osztály, Budapest. 81 p.
- 12/1991. (VI. 13.) KTM-BM-MüM-PM együttes rendelet a területfejlesztést és munkahely-teremtést szolgáló támogatásban részesíthető települések 1991. évre vonatkozó kijelöléséről
- 161/1993. (XI. 17.) Korm. rendelet a területfejlesztés kedvezményezett területeinek jegyzékéről
- 219/1996. (XII. 24.) Korm. rendelet a társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból elmaradott, illetve az országos átlagot jelentősen meghaladó munkanélküliséggel sújtott települések jegyzékéről
- 215/1997. (XII. 1.) Korm. rendelet a társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból elmaradott, illetve az országos átlagot jelentősen meghaladó munkanélküliséggel sújtott települések jegyzékéről szóló 219/1996. (XII. 24.) Korm. rendelet módosításáról
- 180/1999. (XII. 10.) Korm. rendelet a társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból elmaradott, illetve az országos átlagot jelentősen meghaladó munkanélküliséggel sújtott települések jegyzékéről szóló 219/1996. (XII. 24.) Korm. rendelet módosításáról
- 7/2003. (I. 14.) Korm. rendelet társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból elmaradott, illetve az országos átlagot jelentősen meghaladó munkanélküliséggel sújtott települések jegyzékéről
- 240/2006. (XI. 30.) Korm. rendelet a társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból elmaradott, illetve az országos átlagot jelentősen meghaladó munkanélküliséggel sújtott települések jegyzékéről
- 105/2015. (IV.23.) Korm. rendelet a kedvezményezett települések besorolásáról és a besorolás feltételrendszeréről

Az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-17-4 kódszámú
Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült